

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде селекциялық-гендік мақсаттағы объектілерді анықтау, құру, аттестаттау және есепке алу ережесін бекіту туралы

Күшін жойған

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі Орман және аңшылық шаруашылығы комитеті 2007 жылғы 25 қаңтардағы N 31 Бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2007 жылғы 11 наурыздағы Нормативтік құқықтық кесімдерді мемлекеттік тіркеудің тізіліміне N 4565 болып енгізілді. Күші жойылды - Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрінің 2010 жылғы 28 қыркүйектегі N 631 Бұйрығымен.

Күші жойылды - ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 2010.09.28 N 631 (ресми жарияланғаннан бастап он күнтізбелік күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) Бұйрығымен.

Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 78-бабын жүзеге асыру мақсатында

БҰЙЫРАМЫН:

1. Қоса беріліп отырған Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде селекциялық-гендік мақсаттағы объектілерді анықтау, құру, аттестаттау және есепке алу ережесі бекітілсін.

2. Осы бұйрық ол бірінші рет ресми жарияланғаннан кейін он күнтізбелік күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасы
Ауыл шаруашылығы министрлігі
Орман және аңшылық шаруашылығы
комитеті төрағасының
2007 жылғы»25 қаңтардағы
N 31 бұйрығымен
бекітілген

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілерді анықтау, құру, аттестациялау және есепке алу ережесі 1. Негізгі ережелер

1. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілерді анықтау, құру, аттестациялау және есепке алу ережесі (бұдан әрі - Ереже) орман тұқым шаруашылығында пайдалану үшін орман өсімдіктерін кепілді түрде сақтау, олардың мұрагерлік қасиеттерін бағалау және

неғұрлым перспективалы өкілдерін іріктеп алу жөніндегі іс-шараларды регламенттеу мақсатында Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 78-бабына сәйкес әзірленді.

2. Осы Ережеде пайдаланылатын негізгі ұғымдар:

1) артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттары - артықшылығы бар ағаштардың генетикалық қорын сақтау және мұрагерлік қасиеттерін зерттеу мақсатында олардың вегетативтік ұрпағын пайдаланып алынатын екпелер;

2) географиялық дақылдар - жаңа жағдайларда сынау мақсатында бірнеше экотиптердің (климатиптердің) неғұрлым тән таралымдарының тұқымдық ұрпағы арнайы әдістемелер бойынша алатын тәжірибелік дақылдар;

3) плантацияларды оқшаулау - орман тұқымы плантацияларының қажетсіз тозаңмен, ең алдымен табиғи екпелердің тозаңымен (фондық тозаң) тозаңдану процесіне жол бермейтін жағдайлар;

4) климатип - белгілі бір климаттық жағдайлардың әсерімен қалыптасқан экотип ;

5) клон - вегетативтік көбейту жолымен бір бастапқы дарақтан немесе апомиктикалық құрылымнан алынған және генотипі бірдей барлық ұрпақтардың жиынтығы (рамет) ;

6) клондық микрокөбею - өсімдіктердің тканьдар дақылында вегетативтік көбею әдісі ;

7) клеткалар, тканьдар дақылы - клеткалар мен тканьдардың ағзадан тыс жерде - жасанды жолмен жасалған ортада өмір сүру нысаны;

8) орман тұқымы плантациялары (ОТП) - селекцияның әртүрлі әдістерін қолдану негізінде жасанды жолмен өсірілетін мұрагерлік қасиеттері құнды тұқымдар алуға арналған екпелер;

9) тегі вегетативтік орман тұқымы плантациялары - тегі вегетативтік материалды пайдаланып өсірілетін ОТП;

10) екінші ұрпақ (кезек) ОТП-сы - комбинациялық қабілеттілікке тексерілген бастапқы материалды пайдалану негізінде құрылатын ОТП;

11) клондық ОТП - артықшылығы бар немесе элиталық ағаштардың вегетативтік ұрпағын (клондарын) пайдаланып құрылатын ОТП;

12) клонды ОТП - артықшылығы бар немесе элиталық ағаштардың вегетативтік ұрпағын (клондарын) пайдаланып құрылатын ОТП;

13) тұқымнан өсіп-өнген ОТП - отырғызу кезінде аналықтардың бақыланатын тозаңдануынан (сибстар) немесе емін-еркін тозаңданудан (жартылай сибстар) алынған тұқымдар пайдаланылатын плантациялар;

14) тұрақты орман тұқымы учаскелері (ТОТУ) - ұзақ уақыт кезеңінде қалыпты және жақсартылған тұқымдар алу үшін арнайы қалыптастырылған аналық екпелер. ТОТУ шығу тегі табиғи (жасандыдан сирек) шығымдылығы

10. Ағаштарының жасы бір сыныптан көп мөлшерге өзгешеленетін жасы әртүрлі ағаштарда артықшылығы бар ағаштарды таңдап алу әрбір жас тобы (ұрпақ) шегінде жеке-жеке жүргізіледі.

3. Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаты

11. Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағатын олардың гендік қорын сақтау және мұрагерлік қасиеттерін зерттеу мақсатында артықшылығы бар ағаштардың вегетативтік ұрпағын пайдалану жолымен құрады.

12. Селекция мақсаттарын басшылыққа ала отырып, артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарын құру кезінде бір немесе бірнеше селекцияланатын белгілері бойынша іріктеп алынған артықшылығы бар ағаштардың ұрпақтарын топтастырады.

13. Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарында осы орман тұқымы ауданының бір немесе бірнеше таралымдарының артықшылығы бар ағаштарының ұрпақтарын шоғырландырады. Көршілес орман тұқымы аудандарының (қолданылып жүрген орман тұқымын аудандастыруға сәйкес), ал интродуценттер үшін - көршілес орман өсімдіктері немесе флоралық аудандардың артықшылығы бар ағаштарының ұрпақтары клондарының мұрағаттарын құруға жол беріледі.

Егер бұл жеміс беруді күшейтуге және тұқымдардың пісуін жақсартуға жәрдемдесетін болса, жекелеген жағдайларда клондарды неғұрлым шалғай қашықтықтарда, яғни табиғи таралу аймағынан тысқары жерлерде мұрағаттар құру үшін клондардың орнын ауыстырған жөн. Мұндай мұрағаттардың тұқымдарын бастапқы артықшылығы бар ағаштар шыққан аудан үшін орман тұқымын аудандастыруда көзделген тәртіппен пайдаланады.

Тау жағдайларында артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарын биіктік белдеулері немесе таралымдар бойынша отырғызады. Клондар мұрағаттарын артықшылығы бар ағаштар өсетін жерлермен салыстырғанда аласалау жерлерде, бірақ клондардың (тұқымдастардың) географиялық, биіктік және орман типологиялық орын ауыстыру шектерінде отырғызуға болады.

14. Артықшылығы бар ағаштар клондарының (тұқымдастарының) мұрағаттары табиғи таралымдардың генетикалық типтік сан алуандығын тұқымдық ұрпақта сақтауды, түр ішіндегі будандастыруды барынша азайтуды және селекцияланатын белгілерді барынша кеңінен танытуды қамтамасыз етеді. Бұл үшін артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарында кемінде 20-25 артықшылығы бар ағаштардың ұрпағы болады. Клондар мұрағаттарын бірнеше вегетациялық кезеңдер бойы блоктармен (танаптармен) құру кезінде артықшылығы бар ағаштар ұрпақтарының көрсетілген мөлшері үштен аспайтын

блокта (танапта) көрініс табуға тиіс.

Тән комбинациялық қабілетке ие артықшылығы бар ағаштардан клондар мұрағаттарын құру кезінде, сондай-ақ арнайы шаруашылық мақсаттағы екпелер өсіру үшін клондар санын іріктеп алынған артықшылығы бар ағаштардың мөлшерімен шектелген шекке дейін қысқартуға жол беріледі.

15. Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарында артықшылығы бар ағаштар ұрпағын өздігінен тозаңдануды шектеу мақсатында бір клон (тұқымдас) өсімдіктерінің кеңістікте оқшаулануын қамтамасыз ететін жүйелі түрде (үнемі) қайталанып отыру немесе рендомизирленген (кездейсоқ) орын ауыстыру принциптеріне негізделген ерекше схемалар бойынша орналастырады.

Бірінші жағдайда осы артықшылығы бар ағаштың ұрпағын білдіретін өсімдіктерді бір бірінен кемінде 30 м қашықтықта немесе басқа клондардың (тұқымдастардың) барлық бағыттағы 3 өсімдігінен кейін орналастырады. Отырғызу (себу) аяқталғаннан кейін клон мұрағатының әрбір блогына (танабына) клондардың нақты орналасу схемасын жасайды.

16. Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарын құру үшін орман өсімдіктерінің жағдайлары бойынша шығымдылығы бонитеттің II-III сыныптарынан төмен болмайтын, жақсы тамыр жайған, машиналар мен механизмдерді пайдалануға оңай және кірме жолдары бар айтарлықтай тегіс рельефті, аяз болмайтын және аңызак желден қорғалған жерлерде (орманды-далалы аймақта) орналасқан орман өсімдіктерінің нақты түрлерін өсірудің орман шаруашылығы-биологиялық талаптарға сәйкес келетін орман қоры учаскелері таңдап алынады.

Осы учаскелерде топографиялық-геодезиялық жұмыстар кешені, топыраққа орман патологиялық, топырақтық зерттеу мен агрохимиялық талдау жүргізіледі.

17. Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарын құру кезінде мыналарды ескеріледі:

1) екі және одан да көп вегетациялық кезеңде артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарын құру кезінде оның көлемі бөлініп, танаптар (блоктар) бойынша игеріледі;

2) қажетсіз тозаңның келуін шектеу үшін клон мұрағатын құруға арналған учаскені басқа түрлер екпелерінің арасына орналастырады, әйтпесе оның периметрі бойынша қауіпті зиянкестер мен саңырауқұлақ ауруларының аралық иелері болып табылмайтын басқа түрлердің шапшаң өсетін жиі дінді ағаштарының 5-10 қатарынан тұратын сүзгіш қорғаныштық жолақтар құру қажет.

18. Алаңды әзірлеу және топырақты өңдеу тәсілін таңдау орман өсімдіктері жағдайларының кешенімен айқындалады. Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттарын тұтас өңделген алаңда отырғызады. Топырақты

тұтас өңдеу белгілі бір себептермен мүмкін немесе қажет болмайтын учаскелерде оны өңдеуді жолақтармен немесе алаңшалармен жүргізеді.

19. Клондар мұрағаттарын құрудың негізгі тәсілі тамыр жүйесі жабық жерсіндірілген қалемшелерді отырғызу болып табылады. Қалемшелер мемлекеттік стандарттардың, техникалық шарттардың немесе аймақтық ұсыныстардың талаптарына сәйкес келуге тиіс. Арнайы өсірілген қосалқы дақылдарда шыбықшалар немесе тұқымдар (сексеуіл, талдар) егу арқылы клондар мұрағаттарын отырғызуға болады.

Кейбір оңай тамыр жаятын түрлердің артықшылығы бар ағаштары клондарының мұрағаттарын тамыр жайған шыбық қалемшелерді де, тамыр жаймаған шыбықтарды да отырғызып құруға болады.

20. Қосалқы дақылдарды екпелер (қалемшелер) отырғызу немесе тұқымдар (ірі жемісті түрлер, сексеуіл) отырғызу арқылы құрады. Қосалқы дақылдар өсіру үшін орман тұқымы ауданы шегіндегі артықшылығы бар ағаштардан дайындалған өскін сияқты сол түрдің және фенологиялық нысанның жақсартылған тұқымдарын пайдаланады.

21. Клондар мұрағаттарын құру орындарында аналық плантацияларды отырғызады. Аналық плантацияларды құруды клондар мұрағаттарының алғашқы танаптарын (блоктарын) отырғызумен бір мезгілде немесе ол басталмас бұрын б а с т а й д ы .

Аналық плантацияның көлемін және оны пайдалану мерзімін қалемшелер жөніндегі қажеттілікті және артықшылығы бар ағаштардың керек мөлшерін басшылыққа ала отырып айқындайды. Аналық-қалемше плантациясында клондардың араласып кетуі қалемшелерді тұқымдастары бойынша дайындауды қиындататынын ескере отырып, клондарды орналастыруды жекелеген қатарларда немесе тұқымдастар блоктарында шоғырландыру керек. Отырғызу аяқталғаннан кейін әрбір аналық плантацияға клондардың нақты орналасу схемасын жасайды. Оларда қалемшелер дайындауды ағаштардың 4-5 жас мөлшерінде бастайды.

22. Клондар мұрағаттарын отырғызу кезінде қатарлардағы және қатараралықтардағы өсімдіктер арасындағы, алаңдар орталықтары арасындағы қашықтық аналық репродуктивті қабаттың барынша жақсы дамуын, топырақ пен ағаштарға күтім жасау, бүрлер (жемістер, тұқымдар) дайындау кезінде машиналар мен механизмдердің емін-еркін жүріп тұруын қамтамасыз етуге тиіс. Орман өсімдіктері жағдайларына, орман өсімдіктерінің биологиялық ерекшеліктеріне және таңдап алынған отырғызу тәсіліне байланысты қатарлардағы отырғызу орындары арасындағы қашықтық 3-8 м,

катараралықтарда - 4-10 м болады. Клондар мұрағатының бір учаскесінің телімінде бір артықшылығы бар ағаштың 48, екі телімінде - 96 жерсіндірілген калемшесі отырғызылады.

23. Клондар мұрағаттары үшін неғұрлым бағалы элиталық ағаштарды таңдап алуды клондардың селекцияланатын белгілері бойынша комбинациялық қабілеті мен репродуктивті қабілетін қамтитын тұқымдық және вегетативтік ұрпақтарын кешенді бағалау нәтижелері бойынша жүргізеді.

24. Мұрағаттар құру кезінде мұрағатты өсімдіктердің жаңа даналарымен жүйелі түрде толықтырып отыру мақсатында резервтік алаң көзделеді.

25. Клондар мұрағаттарын сондай-ақ жалпы комбинациялық қабілеті және өзіндік комбинациялық қабілеті бойынша артықшылығы бар ағаштардың мұрагерлік қасиеттерін бағалау мақсатында бақылау жасалатын будандастыру жүргізу үшін тәжірибелік объектілер ретінде де пайдаланады. Сонымен бірге клондарды діңінің пішіні, вегетацияның басталу және аяқталу мерзімдері, гүлдену және жеміс беру (тұқым беру) ерекшеліктері, тұқымдарының шығымдылығы мен сапасы, сондай-ақ жайсыз ауа райы жағдайларына, зиянкестер мен ауруларға төзімділігі бойынша бағалайды.

26. Қажет болған жағдайда клондар мұрағаттары орман тұқымы ОТП құру немесе толықтыру мақсатында калемшелердің шағын партияларын дайындау үшін пайдаланылуы мүмкін.

4. Географиялық дақылдар

27. Географиялық дақылдар - оларды өзге орман өсімдіктері жағдайларында сынау мақсатында құрылатын шығу тегі тұқымдық немесе вегетативтік тәжірибелік ағаштар отырғызылған орындар.

28. Географиялық дақылдар отырғызу кезінде тәжірибені үш мәрте қайталау көзделеді, ал әрбір климатип телімінің мөлшері кемінде 100 ағашты толысу жасына өсіруді қамтамасыз етуге тиіс.

29. Географиялық дақылдар отырғызу кезінде тұқымдар дайындау пункттері бүкіл табиғи таралу аймағы немесе оның бір бөлігі шегінде орман өсімдіктерінің осы түрінің орман шаруашылығы және биологиялық қасиеттерінің құбылмалылығын, ал дақылдар отырғызу пункттері - ол болжамды өсірілетін аудандардағы орман өсімдіктері жағдайларының құбылмалылығын көрсетеді. Географиялық дақылдар алу үшін тұқымдар әрбір климатиптің неғұрлым кеңінен тараған орман түрінің піскен және пісіп қалған екпелерінде дайындалады. Бақылау ретінде жергілікті климатиптің тұқымдары пайдаланылады.

30. Климатиптерді (эдафотиптерді) бастапқы генетикалық бағалауды олар II сыныпты жасқа жеткенде, ал түпкілікті бағалауды - пісу жасына жеткенде

географиялық (таралымдық-экологиялық) дақылдарды зерттеу нәтижелерін талдау негізінде жүргізеді.

31. Географиялық (таралымдық-экологиялық) дақылдарды зерттеуді олардың аман сақталу көрсеткіштері, биіктеп өсу шапшаңдығы бойынша және діңінің диаметрі, көлемі және сапасы, сүрек қоры, ортаның жайсыз факторларына, саңырауқұлақ, бактериялық және басқа ауруларға төзімділігі, сондай-ақ орман зиянкестерінің бүлдіруі бойынша жүргізеді.

5. Таралымдар мен будандардың сынақ дақылдары

32. Артықшылығы бар екпелерді, клондарды, бірінші реттегі тұқымдас ОТП-ны және ТОТУ-ды ұрпағы бойынша генетикалық бағалау үшін сынақ дақылдарын артықшылығы бар ағаштар іріктеп алынатын белгілері бойынша таңдап алады. Сынақ дақылдарын алу кезінде әрбір телімде кемінде 300 екпе болуға тиіс.

33. Вегетативтік ОТП-да бар клондардан еркін тозаңданудан тұқымдар бөлек дайындалуы мүмкін. ОТП-ыны генетикалық бағалауды онда бар артықшылығы бар ағаштарға генетикалық баға берумен бір мезгілде жүргізеді. ОТП-ының генетикалық құндылығы жекелеген клондардың ОТП-да үлестік қатысуын ескере отырып, олардың ұрпақтарының селекцияланатын белгісі бойынша бақылаудан асып түсуінің орташа алынған көлемі ретінде айқындалады.

34. Тұрақты орман тұқымы базасы объектілерін ұрпағы бойынша генетикалық бағалау үшін үш генерациядан алынған орман дақылдары, осы объектілерде дайындалған тұқымдардан өсірілген өндірістік орман дақылдары пайдаланылады.

35. ОТП-ыны генетикалық бағалау мақсатында сынақ дақылдарын алу үшін тұқымдар қоспаларын дайындау кезінде әрбір клоннан (тұқымдастан) тұқымдар үлесі олардың ОТП-дағы мөлшеріне тепе-тең болуға тиіс.

36. Артықшылығы бар екпені, ТОТУ-ды генетикалық бағалау мақсатында сынақ дақылдарын алу үшін тұқымдар қоспасын дайындау оларда кездейсоқ таңдап алынған кемінде 50 ағашта жүргізіледі.

37. Артықшылығы бар екпелердің сынақ дақылдарын, ТОТУ мен ОТП отырғызу кезінде бір өнімнің тұқымдары пайдаланылады.

38. Сынақ дақылдарында бақылау ретінде артықшылығы бар екпелерді, ТОТУ мен ОТП-ыны ұрпағы бойынша бағалау үшін сол эдафотиптің, сол фенологиялық нысанның жергілікті таралымының тұқымының қоспасынан өсірілген отырғызу материалын пайдаланады.

39. Артықшылығы бар екпелерді, ТОТУ мен ОТП-ыны алдын ала генетикалық бағалауды олардың тұқымдық ұрпақтары ІІ сыныпты жасқа жеткен

кезде жүзеге асырады. Түпкілікті баға беру нақты орман өсу аймағында өсімдіктің осы түрі үшін қабылданған пісіп-жетілу жасына жеткен кезде жүргізілуі мүмкін.

6. Орман өсімдіктерінің генетикалық қорын сақтау және пайдалану

40. Таралымдарды, таралымдар топтарын және жекелеген құнды таралым ішіндегі құрылымдарды ұрпақтарында қорғау және молықтыру ормандағы ағаш өсімдіктерінің генетикалық қорын сақтаудың негізі болып табылады.

41. Таралымдарды бөліп алу таралымдардың оқшаулану деңгейін айқындайтын түрдің таралуының биологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, түрдің таралу аймағының аумағы бойынша өтетін табиғи ландшафтық шекараға сәйкес жүргізіледі.

42. Бөліп алынған таралымдар тұқымдарын пайдалану орман тұқымын аудандастыруға сәйкес жүзеге асырылады.

43. Түрдің таралу аймағына, кездесу жиілігіне, шаруашылық құндылығына байланысты генетикалық қорды сақтаудың мынадай әдістері белгіленеді:

- 1) орманның генетикалық резерваттарын бөліп алу;
- 2) жекелеген екпелер мен ағаштарды (эталондық, элиталық, бірегей, артықшылығы бар) сақтау;
- 3) коллекциялық дақылдар мен клондар мұрағаттарын құру;
- 4) тұқымдарды, тозандық дәндерді, меристемдерді сақтау.

44. Ормандағы генетикалық резерваттар ормандар шығымдылығын арттыру үшін жоғары сапалы генетикалық материал алу мақсатында бөліп алынады. Генетикалық орман резерваттарын ұйымдастыру әрбір орман тұқымы ауданы ормандарының типологиялық сан алуандығын сақтауды ескере отырып жүргізіледі.

45. Ең алдымен ормандағы генетикалық резерваттар құнды генотиптік әлеуеті бар түрлер барынша көп өсетін аймақта, сондай-ақ адамның шаруашылық қызметінің немесе табиғат жағдайларының жайсыз өзгеруі салдарынан құнды түрлердің, қосымша түрлердің, нысандар мен таралымдардың бүліну немесе жоғалу қатері төнген аудандарда бөліп алынады.

46. Мемлекеттік маңызы бар ормандарда генетикалық резерваттар бөліп алу үшін қорықтардың, ұлттық және табиғи парктердің ормандары, қорықтық орман учаскелері, ғылыми немесе тарихи маңызы бар ормандар пайдаланылады.

47. Қажет болған жағдайда ормандағы генетикалық резерваттар кейіннен орман қорғау іс-шараларын жүзеге асыру үшін қажет санитарлық және басқа да мақсатта ғана ағаш кесуге жол берілетін ерекше қорғалатын учаскелерге заңнама

белгілеген тәртіппен жатқызып, басқа санаттардағы ормандарда бөлініп алынады

48. Ормандағы генетикалық резерваттар, егер бұл құжатпен қуатталса, табиғи тұқымнан өскен немесе жергілікті тұқымдардан жасанды жолмен алынған артықшылығы бар және қалыпты екпелерден бөліп алынады.

Жекелеген жағдайларда резерваттарға экзот-тұқымдардан орман дақылдарының неғұрлым құнды ағаштарының учаскелері енгізіледі.

Шағын орманды аудандарда, сондай-ақ көктерек және қара ольха сияқты тұқымдар үшін өскіннен өсіп-өнген шығымдылығы жоғары және сау екпелерде резерваттар бөліп алуға жол беріледі.

Түрлердің интрогрессивті будандануы байқалатын аудандарда резерваттар құрамына бастапқы түрлер мен олардың будандары енгізіледі.

49. Ормандағы генетикалық резерваттарға ең алдымен онша жерсіне қоймаған генотиптер жойылып, сүректің шығымдылығының тән деңгейі қалыптасқан піскен және пісіп қалған екпелер енгізіледі. Бөліп алуға жарамды піскен және пісіп қалған екпелер болмаған жағдайда резерваттар құрамына орта жастағы екпелерді енгізуге жол беріледі.

50. Генетикалық орман резерваттары осы орман тұқымы ауданында өсетін екпелердің сипатына байланысты бір, екі және одан да көп ағаш тұқымына құрылады.

51. Шығу тегі белгісіз тұқымдардан, өскіндерден және қалемшелерден алынған орман дақылдары ормандағы генетикалық резерваттардың құрамына енгізілмейді. Адамның шаруашылық қызметінің немесе табиғи жағдайлардың жайсыз өзгеруі салдарынан генетикалық құрамы бүлінген таралымдарды резерваттарға енгізуге жол берілмейді.

52. Ормандағы генетикалық резерваттардың мөлшері таралымның осы бөлігінің генотиптік құрамын айтарлықтай толық көрсететін және оны осы күйінде ұзақ уақыт бойы сақтауға мүмкіндік беретін орман учаскесін бөлу қажеттілігін ескере отырып айқындалады.

53. Белгілі бір тұқымның генетикалық резерваттарының мөлшері түрдің таралу аймағының мөлшері мен полиморфизмін, оның шаруашылық маңызын, шығымдылығы жоғары сүректіңдердің болуын және басқа да факторларды басшылыққа ала отырып айқындалады. Әрбір орман тұқымы ауданында генетикалық резерваттардың ең аз саны - үшеу.

54. Генетикалық резерваттар екпелерінің төзімділігін қамтамасыз ету үшін олардың төңірегінде арнайы аралық аймақтар құрылады. Аймақтың (аралық) қорғалуының мөлшері (ені) және режимі оның көлемін, орналасуын және резерваттың генотиптік құрамын сақтау үшін қажет іс-шараларды ескере отырып, әрбір нақты ормандағы генетикалық резерват үшін белгіленеді.

55. Ормандағы генетикалық резерваттарда басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуге жол берілмейді, ең алдымен генотиптік құрамы бойынша олардың аман сақталуына қатер төндіретін немесе табиғи таралымдардың дамуының табиғи барысын бұзатын қандай да болсын шаруашылық қызметке тыйым салынады.

56. Орманның табиғи қалпына келу барысы болмаған кезде табиғи қалпына келтіруге жәрдемдесу жөнінде іс-шаралар жүргізіледі, тұқымдық өскін болмаған жағдайда орманды өскінмен қалпына келтіруге жол беріледі.

57. Резерваттың негізгі орман құраушы тұқымының табиғи өскіні ұзақ уақыт бойы қалыптаспайтын кезде, сондай-ақ резерваттардың көлемі шағын болған кезде және тұқымның бөтен жақтан келу қатері орын алған кезде ерекшелік ретінде орман ішінде немесе іргелес аумақта орман дақылдарын өсіруге болады. Отырғызу материалын өсіру ашық топырақта, яғни табиғи жағдайларға барынша жақын ахуалда резерватта немесе іргелес аумақтарда жиналған жергілікті жерде өскен тұқымнан жүргізіледі.

58. Жекелеген екпелер мен ағаштарды (бірегей, элиталық, эталондық, артышылығы бар) сақтау мақсаты кейіннен селекциялық-генетикалық жұмыстарда пайдалану үшін табиғи жағдайларда өсетін орманның жекелеген ағаш өсімдіктерінің құнды екпелері мен дарақтарын ұзақ мерзімді перспективаға сақтауды қамтамасыз ету болып табылады.

59. Табиғи жағдайда сақтау мүмкін болмаған кезде ағаш өсімдіктерінің жекелеген сирек кездесетін, жойылып бара жатқан түрлері мен таралымдары, сондай-ақ ерекше құнды немесе сирек кездесетін генотиптері коллекциялық дақылдар құрады.

60. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 31 қазандағы N 1034 қаулысымен бекітілген Сирек кездесетін және жойылып кету қауіпі төнген жануарлар мен өсімдіктердің тізбесіне енгізілген ағаш өсімдіктерінің барлық түрі, сирек кездесетін экотиптер мен түрлер, құнды нысандар, ең алдымен артықшылығы бар және элиталық ағаштар сақтау объектілері болып табылады.

Коллекциялық дақылдар санатына сондай-ақ белгіленген тәртіппен ресімделген географиялық және сынақтық орман дақылдары, сонымен бірге интродуценттер дақылдары мен клондық мұрағаттар жатады.

61. Құнды бірегей генотиптерді, коллекциялық дақылдарды сақтау олардың вегетативтік репродукциясы жолымен, ал ол мүмкін болмайтын жағдайларда тұқыммен көбейту арқылы жүргізіледі.

62. Коллекциялық дақылдар отырғызу үшін жайлы орман өсу жағдайларымен сипатталатын және ауыл шаруашылығы мақсатында пайдаланылмаған, ірі өнеркәсіп орындарының, көлік жолдарының және гербицидтер, улы химикаттар қолданылатын ауыл шаруашылық жерлерінің әсерінен тыс аймақта орналасқан

орман көмкермеген алқаптар таңдап алынады. Мұндай алқаптар болмаған кезде құндылығы шамалы екпелер алып жатқан алқаптарда коллекциялық дақылдар отырғызуға жол беріледі, бірақ бұл үшін міндетті түрде екпелерді алдын ала кесіп алу, алқапты жаппай тазартып, қопсытып алу және топырақты өңдеу қажет.

Учаскені құндылығы шамалы таралымдардың тозаңдары мен тұқымдарын алып келу мүмкіндігі барынша аз орман ортасы қоршап тұруға тиіс.

63. Коллекциялық учаске екі бөліктен: питомниктен және өз кезегінде мынадай бөлімшелерге бөлінетін коллекциялық учаскеден тұрады:

сирек кездесетін, жойылып бара жатқан және бірегей таралымдарды өсіруге арналған бөлімшелер, олардың әрқайсысында кездейсоқтық қағидасы бойынша іріктеп алынған 50-100 дарактың (ерекшелік ретінде 10-15 даракқа рұқсат етіледі) ұрпақтары болады. Әрбір ұрпақтан қалемшелердің 100-200 данасы өсіріледі; жекелеген бірегей ағаштардың тұқымдық немесе вегетативтік ұрпағын өсіруге арналған бөлімше.

64. Топырақты дайындау, ағаш отырғызу, оған күтім жасау тәсілдері және коллекциялық учаскеде жүргізілетін басқа да агротехникалық іс-шаралар, тыңайтқыштар пайдалану жөніндегі шектеулерді қоспағанда, осы орман өсу жағдайларында орман дақылдарын құру кезінде қолданылатын тәсілдерден өзгешеленбейді. Коллекциялық учаскелерде арамшөптермен күресу үшін улы химикаттарды пайдалануға жол берілмейді.

65. Арнайы бақылау жасалатын орта жағдайларында (тұқымдар банктерінде) тұқымдарды, тозаңдық дәндерді және меристемдерді ұзақ уақыт бойы сақтау жолымен құнды генотиптерді сақтау репродуктивті материалды сақтаудың осы заманғы әдістерінің бірі болып табылады.

Тұқымдар банкін құрудың негізгі шарттары мыналар болып табылады:
сақтау нысандары мен әдістерін ұйымдастыру;
генетикалық қорды тұрақты түрде толықтырып отыру;
өкілдерді жаңартып отыру.

7. Селекциялық-генетикалық объектілерді аттестациялау

66. Бөліп алынған және құрылған селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілер аттестациялануға жатады.

Мемлекеттік орман қоры учаскелеріндегі селекциялық-генетикалық объектілерді аттестациялауды уәкілетті органның мамандандырылған ұйымы жүзеге асырады, оның бірінші басшысының немесе оны алмастыратын тұлғаның бұйрығымен аттестациялау комиссиялары (бұдан әрі - Комиссиялар) құрылады.

67. Объектілерді анықтауды және құруды жүзеге асыратын ұйымдар аттестациялануға жататын объектінің орналасуы жайында Комиссия мүшелерін ж а з б а ш а х а б а р д а р е т е д і .

Қызметкерлері Комиссияларға енгізілген ұйымдардың басшылары олардың Комиссия жұмысына қатысуын қамтамасыз етеді.

68. Комиссиялар селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілерді анықтауды және құруды жүзеге асыратын ұйым өкілдерінің және мемлекеттік орман иеленуші өкілдерінің қатысуымен олардың нысаналы мақсатына сәйкес келуін қаз-қалпында анықтайды.

69. Объектілерді аттестациялау осы Ережеге 1, 2-қосымшаларға сәйкес нысандар бойынша объектілерді алдын ала іріктеп алу материалдары болған жағдайда олардың селекциялық нышандарын анықтауға қолайлы мерзімде жүзеге асырылады.

70. Комиссияның оң қорытындысы болған жағдайда объект аттестацияланған б о л ы п е с е п т е л е д і .

Бөліп алынған және құрылған селекциялық-генетикалық объектілер олардың нысаналы мақсатына сәйкес келмеген жағдайда Комиссиялар теріс қорытынды береді және объектілер аттестацияланбайды.

Объектілерді тексеру нәтижелері бойынша Комиссиялардың қорытындысы осы Ережеге 10-қосымшаға сәйкес Актіде қаз-қалпында көрсетіледі, ол аттестацияланған объектілерді мемлекеттік орман иеленушіге беру-қабылдау құжаты болып табылады.

71. Аттестацияланған объектілерге осы Ережеге 3, 4, 5, 6-қосымшаларға сәйкес П а с п о р т т а р т о л т ы р ы л а д ы .

Паспортқа орамдық желіге немесе басқа тұрақты бағдарларға байланыстырылған объектінің схемалық жоспары қоса тіркеледі.

72. Аттестацияланған объектілерге паспорттар алты данада: біріншісі - мемлекеттік орман иеленуші үшін; екіншісі - мемлекеттік орман иеленуші қарауында болатын мемлекеттік орган үшін; үшіншісі - аумақтық орган үшін және төртіншісі - уәкілетті органның мамандандырылған ұйымы үшін, бесіншісі - уәкілетті орган үшін және алтыншысы - объектілерді анықтауды және құруды жүзеге асыратын ұйым үшін толтырылады.

73. Аттестацияланған селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілер мемлекеттік республикалық меншік объектілеріне жатқызылады, пайдалану режимі шектеулі жекелеген аймақтар түрінде аумақтарға бөлінеді және өсімдіктерге зиян келтірмейтін кез келген әдістермен (тәсілдермен) жергілікті жердегі шекарасы белгіленеді.

Көрсетілген аймақтарды уәкілетті органның және ғылым мен ғылыми-техникалық қызмет саласында басшылық жасайтын орталық атқару органының ұсынымы бойынша Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді.

74 . Аттестацияланған селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілер бөліп алынып, жергілікті жер бойынша шекарасы айқындалады.

75. Артықшылығы бар ағаштар 1,3 м биіктікте ағаш діңіне ақ майлы бояумен ені кемінде 10 см жолақ тартылып, қос нөмірі (ақ түстің үстінен қара бояумен): алымында - тізілім бойынша ағаштың нөмірі, бөлімінде - ағаштың орман иеленушісі бойынша нөмірі жазылып белгіленеді.

Элиталық ағаштар артықшылығы бар ағаштың бұдан бұрын салынған белгісіне қаз-қатар ені кемінде 5 см қызыл түсті тағы бір жолақ тарту арқылы белгіленіп, ешқандай жазу жазылмайды.

76. Бір аумақта орналастырылған селекциялық-генетикалық объектілер (клондар мұрағаттары, географиялық дақылдар, сынақ дақылдары, генетикалық резерваттар) орман шаруашылығы белгілерімен (бағаналар, тас пирамидалар) белгіленіп, оларға учаскенің орналасқан жерін, отырғызылған жылын және алқабын көрсететін жазбалар жазылады.

77. Арнайы белгілердегі жазбалар осы Ережеге 8-қосымшада көрсетілген талаптардың шарттарына сәйкес келуге тиіс.

78. Орман орналастыру материалдарында аттестацияланған объектілер жоспарлы материалдарға объектілерді белгіленген масштабта көрсетуге болатын кез келген алқапта бөліп көрсетіледі.

Өзге жағдайларда олар таксациялық сипаттамаға белгі қойып, арнайы таңбалармен белгіленеді.

79. Аттестацияланған артықшылығы бар, элиталық ағаштар, генетикалық орман резерваттары осы Ережеге 9, 11-қосымшаларға сәйкес мемлекеттік тізілімдерге енгізіледі.

80. Селекциялық-генетикалық объектілерді аттестациялау материалдары тұрақты сақталатын материалдар болып табылады.

81. Тұқым сапасына және отырғызу материалының шығу тегіне бақылау жасау салысындағы уәкілетті органның мамандандырылған ұйымы (бұдан әрі - мамандандырылған ұйым) аттестацияланған объектілер туралы мәліметтерді орман орналастыру ұйымына береді, ол орман орналастыру материалдарына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізеді.

8. Селекциялық-генетикалық объектілерді есепке алу

82. Селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілерді есепке алуды осы Ережеге 9, 11, 12, 13-қосымшаларға сәйкес мамандандырылған ұйым жүзеге асырады.

83. Селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілердің есебін жүргізу, олардың жай-күйіне және нысаналы пайдаланылу дәрежесіне талдау жасау үшін мамандандырылған ұйым орман қорын күзету, қорғау, пайдалану, ормандарды молықтыру және орман өсіру саласындағы аумақтық органдардың, облыстық атқару органдарының өкілдерімен бірге мемлекеттік орман иеленушінің қатысуымен оларға жыл сайын тексеру жүргізеді.

84. Барлық аттестацияланған объектілер вегетациялық кезеңде қазқалпында қарап көру жолымен тексерілуге тиіс.

85. Тексеру кезінде осының алдындағы есеп материалдары: объектілер паспорттары, тізілімдер, жиынтық ведомостар, таксациялық сипаттамалар және басқа материалдар пайдаланылады. Қажет болған жағдайда орман орналастырудың жоспарлы материалдарынан осы объектілер орналастырылған схемалық көшірмелер алынады.

86. Аумақтарда орналасқан объектілер үшін тексеру көлемі олардың алқабына байланысты болады:

- 5 га дейін - бүкіл алқап тексеріледі;
- 6-50 га дейін - олардың жалпы алқабының 20 % тексеріледі;
- 51-100 га дейін - олардың жалпы алқабының 15 %;
- 101 га және одан астам болса - алқаптың 5 % тексеріледі.

Күмәнді және даулы жағдайларда объектілердің бүкіл алқабы тексерілуге тиіс

87. Әрбір объект бойынша оның қаз-қалпында ресімделуі (шекаралық белгілердің және оларда жазбалардың болуы), оның жай-күйі (ағаштарды зиянкестердің бүлдіру және ауруға шалдығу, механикалық және басқа да зақымдар нышандарының болуы, ұшарбаста кеуіп бара жатқан бұтақтардың сипаты және болуы, екінші қабаттың болуы, ағаш астында өсімдіктердің өсуі және басқалар), нысаналы пайдаланылуы (бүрлер, жемістер, тұқымдар, қалемшелер дайындау), сондай-ақ паспорттағы, жиынтық ведомостағы немесе тізілімдегі жазбалардың нақты деректерге сәйкестігі айқындалады.

88. Тексеру нәтижелері бойынша тексеру актісі жасалады, оған қатысушы тараптар қол қояды.

89. Мамандандырылған ұйым материалдарды қорытып, объектілердің бар-жоғы және жай-күйі жайында осы Ережеге 13-қосымшаға сәйкес уәкілетті органды және уәкілетті органның облыстық аумақтық органдарын жыл сайын

хабардар етіп отырады, оларды одан әрі пайдалану, қорғауды жақсарту, қаз-қалпында ресімдеу, қайта жаңарту (қалпына келтіру), басқа санатқа ауыстыру немесе есептен шығару жөнінде уәкілетті органға ұсыныс енгізеді.

90. Уәкілетті орган объектілерді тексеру материалдарын қарап, бекітеді, және олардың жай-күйін және пайдалануды одан әрі жақсарту немесе есептен шығару жөніндегі шаралар туралы шешім қабылдайды.

91. Уәкілетті органның шешімі негізінде мамандандырылған ұйым селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілердің тізілімдеріне, жиынтық ведомостарына және паспорттарына өзгерістер енгізеді, сондай-ақ орман орналастыру материалдарына өзгерістер енгізу қажеттігі жайында орман орналастыру ұйымын хабардар етеді.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

1-қосымша

**Артықшылығы бар ағаштағы бар ағашты алдын ала іріктеу
карточкасы N _____**

1. Облысы _____
2. Әкімшілік ауданы _____
3. Орман иеленуші _____
4. Орманшылық _____
5. Орам N _____
6. Телім N _____

Артықшылығы бар ағаштың орамда және телімде орналасуы туралы мәлімет
(орналасу схемасы, географиялық координаттары)

**Ағаш табылған телімдегі екпелердің
қысқаша сипаттамасы**

7. Құрамы _____
8. Бонитет класы _____
9. Орман типі (орман өсу жағдайлары) _____
10. Орташа жасы _____ ЖЫЛ
11. Басты тұқым бойынша орташа биіктік _____ М
12. Басты тұқым бойынша орташа диаметр _____ М
13. Басты тұқым бойынша орташа диаметр _____ М
14. Бөктердің тіктігі, экспозициясы _____
15. Теңіз деңгейінен биіктігі _____ М
16. Санитарлық және орман патологиялық жағдайы _____

**Іріктелген ағаштың негізгі таксациялық
көрсеткіштері**

17. Ағаш жасы _____ ЖЫЛ
18. Ағаш діңінің диаметрі (ұшар басы) _____ СМ
19. Диаметрдің орташасынан асу % _____
20. Биіктігі _____ М
21. Биіктіктің орташа биіктен % _____
22. Нысаналы мақсаты бойынша іріктеп алынатын ағашты сипаттайтын көрсеткіштер (шайыр шығымдылығы, тұқым шашуының молдығы, тұқым сапасы, сүрек құрылымы және басқалар.) _____
Карточканы толтырған (лауазымы, қолы) _____
" " _____ 200 ж.

Ескерту: Телім екпесінің сипаттамасы орман орналастыру материалдарынан алынады.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

2-қосымша

**Артықшылығы бар ағаштардың сынақ дақылдарын
(географиялық, экологиялық дақылдары)
есепке алу карточкасы N ____**

(керегі сызылады)

- Тұқым _____
1. Облысы _____
2. Орман иеленушісі _____ Орманшылық
Орам _____ Телім
3. Учаске алқабы, _____ га
4. Өсу орнының жағдайлар типі _____
5. Отырғызу жылы _____
6. Сыналатын тұқымдастар мен клондар саны (экотиптер, сорттар) _____
7. Ағаштардың орналасуы (арақашықтығы, м) _____
8. Қайталану саны _____
9. Өсімдіктер мен ұрпағының саны (дан-дейін), дана _____
10. Бақылаудың бар-жоғы және оның сипаты _____
11. Дақылдардың жай-күйі _____
12. Объектінің отырғызу мақсатына жарамдылығы туралы және одан әрі пайдалануы туралы комиссияның қорытындысы _____
13. Таралым-сорттарына, будан-сорттарына, клон-сорттарына үміткерлер бөліп алу жөніндегі ұсыныстар (тұқымдастар, клондар, экотиптер сорттарының атаулары мен нөмірлері) _____

14. Объектіні күтіп ұстау және жай-күйін жақсарту жөнінде ұсынылатын іс-шаралар _____

**Артықшылығы бар ағаштардың сынақ дақылдары
учаскесіндегі (географиялық, экологиялық дақылдар
және сорт сынау учаскесінде) ағаштарды
қайта есептеу ведомсы**

(керегі сызылады)

Артықшылығы бар ағаштың N (мем. тізілім бойынша) сорттың атауы, шығу тегі	Қайталану	Ағаштар саны, дана	Сақталуы, %	Ағаштар жай-күйі
	1.			
	Тұқымдастығы, сорты, шығу тегі бойынша жиыны:			
	Учаске бойынша барлығы:			
Бақылау	1.			
	Бақылау бойынша жиыны:			

Комиссия мүшелері:

_____
(лауазымы, аты-жөні, қолы)

(лауазымы, аты-жөні, қолы)

"__" _____ 200 ж.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

3-қосымша

Қазақстан Республикасы облысы

Орман иеленушісі _____

Ағаш тұқымының түрлік атауы _____

Артықшылығы бар ағаштың N __

(тізілім бойынша) паспорты

1. Ағаштың орналасқан орны:

Орманшылық _____

Орам N _____ Телім N _____

Орман иеленушісі бойынша ағаш нөмірі _____

Табиғи тұрысында ағаш қалай белгіленген _____

Телімдегі артықшылығы бар ағаштың орналасуы (схемасы тіркеледі)
 2. Телімдегі екпелердің таксациялық сипаттамасы (қабат бойынша, ағаш қайда өсірілген)

құрамы	сынып жасы /жыл	орташа		бонитет сыныбы	толым. дылығы	қоры м ³ /га	Екпе. лердің селек. циялық санаты	Басым морфо. логия. лық және феноло. гиялық нысан. дары
		Н, м	Д, см					

Шығу тегі (табиғи - тұқымдық, өскіндік немесе дақылдық)

Орман түрі _____

Орман өсу жағдайларының түрі _____

Өскіні _____

Орман астары _____

Жамылғысы _____

Топырақ және топырақ құрайтын жыныс _____

Рельеф _____

Көлбеулігі, бөктерінің экспозициясы _____

Теңіз деңгейінен биіктігі, _____ м

Екпенің санитарлық жай-күйі _____

3. Артықшылығы бар ағаштың сипаттамасы:

Шығу тегі _____

Морфологиялық, фенологиялық нысаны _____

Жасы, жыл _____

Биіктігі, м _____

Дің диаметрі, см _____

Дамуы және өсу сыныбы (көз мөлшермен) _____

Дің көлемі, м³ _____

Ұшар басының орташа диаметрі, м _____

Ұшар басының нысаны (конус тәрізді, сопақ цилиндр-тәрізді т.б) және оның симметриялылығы _____

Ұшар басының ұзындығы, м _____, діңнен биіктік % _____

Жапырақ қалыңдығы (қалың, орташа, селдір) _____

Бұтақтардың қалыңдығы (қалың, орташа, жұқа) _____

Діңнің бұтаққа дейінгі ұзындығы, м _____, діңнен

биіктік % _____

Өлі бұтақтардың өсуі (жақсы, орташа) _____

Дің нысаны (түзу, толық сүректі) _____

Биіктік өсімі көз мөлшерлік бағамен (жақсы, орташа) _____

Емен және дің бойындағы сулы бұталардың дамуы (күшті, орташа, әлсіз) _____

Қабық сипаттамасы (сызаттануы, бояуы т.б.) _____

Ағаштың гүлдену және тұқымдану мәліметтері және санитарлық жағдайы _____

Артықшылығы бар ағаштың екпелердің орташа көрсеткішімен салыстырғандағы артықшылық көрсеткіштері:

биіктігі бойынша _____ %, диаметрі бойынша _____ %

Артықшылығы бар ағаштың мақсатқа арналған мінездеме көрсеткіштері (іріктелген ағаштың және екпенің шайыр өнімділігі, мол тұқым беруі, тұқым сапасы т.б.) _____

10 м радиустағы қоршаған ағаштардың қысқаша сипаттамасы (тұқым, ағаштың селекциялық санаты, ағаш сапасы т.б.) шаруашылық өкімдері _____

Мына құрамдағы комиссия ағашты іріктеп алып, артықшылығы бар ағаштар санатына қосты:

_____ ұйым, аты, тегі, қолы

_____ ұйым, аты, тегі, қолы

_____ ұйым, аты, тегі, қолы

Паспорт _____ данада толтырылады

" " _____ 200 ж.

_____
_____

4. Артықшылығы бар ағаштарды күтіп-баптау

Күні	Жүргізген іс-шаралардың атаулары	Жазбаны толтырған (қызметі, аты жөні, қолы)

5. Артықшылығы бар ағаштарды бақылау

Бақылау жылы	Өнімнің кезең бойынша бағалануы бақылау баллы/күні		
	жаппай гүлденуі	жаппай түйін шығару	пісіп-жетілу басталуы

кестенің жалғасы

Бүр, (жемістің), тұқымның нақты өнімі, кг	Тұқым сапасы	Ағаштың зақымдануы (метеорологиялық, механикалық, фитопатологиялық)	Жазбаны толтырған (қызметі, аты, жөні, қолы)

6. Тұқым мен қалемшені пайдалану

Материал түрі (тұқым қалемше)	Тұқыммен қалемшенің дайындалған немесе жиналған күні	Тұқым мен қалемшелердің саны (г) (дана)	сақтау мерзімі мен жағдайлары	Тұқым мен қалемшелердің қайда жіберілгені (облысы, орм. шаруашылығы)	Қандай мақсат үшін

7. Артықшылығы бар ағаш ұрпағының қасиеттерін зерттеу нәтижелері
Күні _____ Қызмет, қолы _____

8. Сапасы өте жақсы ағаштарға ауыстыру туралы қорытынды (немесе жарамсыз деп шығару)
Күні _____ Қызмет, қолы _____

Е с к е р т у л е р :

- 4-8-бөлімдер бойынша жазбаларды орман иеленуші толтырады;
- 7 және 8-бөлімдерде жазбалар артықшылығы бар ағаштардың қасиеттерін ұрпағы бойынша тексеріп алғаннан кейін ғылыми-зерттеулер ұйымдарының зерттеу деректерінің негізінде толтырылады.

_____ (ұйым, аты-жөні, қолы)

_____ (ұйым, аты-жөні, қолы)

_____ (ұйым, аты-жөні, қолы)

"__" _____ 200 ж.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілерді анықтау, құру, аттестациялау және есепке алу ережесіне

4-қосымша

Қ а з а қ с т а н

Р е с п у б л и к а с ы

Облысы _____

Орман иеленушісі _____

Ағаш тұқымының түрлік атауы (түр тармағы, экотип, нысаны) _____

кестенің жалғасы

Ағаштың будандас тырылу түрі	Тұқым. дануы, дана, гр	Тұқым сипаттамасы				
		1000 тұқымның массасы, гр	Толық дәнділігі, %	Зертхана. дағы шығым. дылығы, %	тұқым түрі-түгі	тұқым қанат. тары. ның түсі

кестенің жалғасы

Бүршік (жеміс) сипаттамасы			салыстырманы шайыр өнімділігі
ұзындығы. ені. см	апофиза нысаны (жоғарғы бетінің сипаты)	Түр-түсі	

Е с к е р т у :

1. Бақылаудағы будандастыру жұмыстарын арнайы әдістемені пайдаланып та орындайды, ал оларды жүргізу барысын тиісті қ ұ ж а т т а м а д а к ө р с е т е д і .

2. Ғылыми бақылау журналына енгізілетін көрсеткіштерді анықтап алу Клондар мұрағаттарын құрудың ғылыми ұсыныстарына сәйкес жүргізіледі.

(ұйым, аты-жөні, қолы)

(ұйым, аты-жөні, қолы)

(ұйым, аты-жөні, қолы)

"__" _____ 200 ж.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

5-қосымша

Қ а з а қ с т а н

Р е с п у б л и к а с ы

Облысы _____

Орман иеленушісі _____

Ағаш тұқымының түрлік атауы (түр тармағы, экотип, нысаны)

**Географиялық (таралымдық-экологиялық)
дақылдардың паспорты**

Отырығызылған жылы _____ Учаске алқабы _____ га
1. Орналасқан орны:

Орманшылық _____

Орам N _____ Телім N _____

Географиялық координаттары _____

2. Дақылдар туралы жалпы мәліметтер:
Сыналатын түрлерінің саны (климат типтері, эдафотиптері) _____

Тәжірибенің қайталану саны _____

Тәжірибе жүргізуші (ықпал етуші, кураторы, тікелей орындаушылар)

Учаскенің топырақтық және топографиялық картасының бар-жоғы және олардың сақталу орны _____

Тәжірибенің жалпы бағасы (маңызы жойылған немесе күзету мен бақылауды талап етеді) _____

3. Физика-географиялық сипаттамасы:

Физика-географиялық аймағы, аймақ тармағы _____

Орман тұқым ауданы, аудан тармағы _____

Теңіз деңгейінен биіктігі _____

Орман өсу жағдайының түрі _____

Орман түрі _____

Алқап санаты (кеспеағаш, егістік, алаңқай, өртең т.б.) және оның біркелкілігінің дәрежесі _____

Жердің макро және микро бедері _____

Экспозиция _____ Еңістігі _____ Жерасты суларының деңгейі _____

Топырақ, аналық тұқымдығы _____

Климат көрсеткіштері (екпелерден ___ км қашықтықта және теңіз деңгейінен ___ м биіктікте орналасқан метеостанцияның мәліметтері бойынша)

а) орташа жылдық температура _____

б) вегетациялық кезеңде жылдық жауын-шашын ___ мм,

в) температурасы 50С жоғары болған күндердің саны _____

г) 50С жоғары температуралардың қосындысы _____

Аудандағы зерттелетін тұқымның өсу жағдайларының бірдейлігі

Орман шаруашылығындағы тұқымның орташа бонитеті _____ және облыс

4. Дақылдар өсіру технологиясы:
 Топырақты дайындау әдісі (тұтас, ішінара) _____
 Екпені алу тәсілі (себу, отырғызу, механикаландырылған, қолмен)

Отырғызу материалының жасы _____

Алу әдісі (қатарлы, аттамалы-қатарлы, ұялы) _____

Ілеспелі тұқымдар және орын алмастыру схемалары _____

Блокта көшет отырғызу (себу) орындарын орналастыру және саны _____

Блоктардың мөлшері және оларды орналастыру сипаты _____

Толықтырулар (жылы, жасы) _____

Блоктар арасындағы шекараларды белгілеу _____

5. Алқаптың сұлбесі (контуры), оның орам жүйесі мен басқа да тұрақты бағдарларға байланымы, қайталымдар мен блоктардың орналасу схемасы, фотосхемасы (қосымша беріліп отыр)

6. Аналық екпелер туралы мәліметтер

тәжіри. бе схемасы бойынша пайдалану болу N	Облысы, орман иеленушісі	теңіз деңгейінен биіктігі, м	орман типі	жасы, жыл	бонитет класы

кестенің жалғасы

Орташа		Екпенің сапалық сыныбы мен селекциялық санаты	Тұқым жинау түрі (таралым, жеке ағаштар, орман алаңқайы және т.б.)	Массасы 1000 тұқым. г.
Н,м	Д,см			

7. Екпелердің өсуі туралы соңғы мәліметтер

Тәжірибе схемасы бойынша пайдалану болу N	Фенологиялық түрлері және басқалары	Сақталған ағаштардың саны блок/га (қайталанулар бойынша жеке)	Екпе саннан сақталып қалғаны, %	Жойылу себептері

кестенің жалғасы

Орташа		Қанағаттанарлық ағаштардың саны, %	Қоры, т.м/ма	Аурулар мен зиянкестерге және жағымсыз факторларға төзімділігі
Н,м	Д,см			

Өлшеу күні _____

8. Екпелердегі орман шаруашылық іс-шаралары:

8.1 Агротехникалық күтім

Жүргізу жылы	Іс-шаралар атауы	Күтім жасау технологиясы	Күтім жасау саны

8.2 Орман өсіру күтімі

Жүргізу жылы	Күтім атауы және қағи. дасы(қураған ағаштарды, ілеспелі тұқымдыларды, табиғи қоспаларды, сапасы төмен ағаштарды, т.б. кесу)	Кесілген бөліктің сипаттамасы				Кесілген ағаш қоры	
		тұқым	Орташа биіктігі, м	Орташа диаметрі, см	Діңсапасы	м ³ /га	%

9. Дақылдарды қорғау және ресімдеу.

Қоршау (қажеттілік және қоршау түрі) _____

Өртке қарсы іс-шаралар _____

Блоктарды, қайталанатын жерлерді таңбалау, аншлағтар _____

Басқалары (үзілімдерді тазалау, соқпақтарды, орман қабырғасын алыстату және т.б.) _____

10. Географиялық (таралымдық-экологиялық) дақылдарды зерттеу материалдарын қамтитын әдебиет көздері, есептері:

р / с N	Автор	Зерттеу жылы	Библиографиялық мәліметтер	Аннотациялар (не зерттелді)

К о м и с с и я

м ү ш е л е р і :

(ұйым, тегі, қолы)

(ұйым, тегі, қолы)

(ұйым, тегі, қолы)

" " _____ 200 ж.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы

объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

6-қосымша

Қ а з а қ с т а н

Р е с п у б л и к а с ы

Облысы _____

Орман иеленушісі _____

Ағаш тұқымының түр атауы (қосымша түр, экотип, нысан)

Сынақ дақылдарының паспорты

Отырғызылған жылы _____

учаске N _____

Учаске алқабы, га _____

Сыналатын артықшылығы бар ағаштардың саны _____

1 .

О р н а л а с қ а н

ж е р і :

Орманшылық _____

Орам N _____

Телім N _____

Орамдағы сынақ екпелері учаскесінің орналасуы (схемасы қоса беріліп отыр) Тәжірибелік, бақылау, аралық-мөлтектер мен қайталанулардың орналасуы (схемасы қоса тіркеліп отыр)

2. Учаскенің орман өсу және топырақ-гидрогеологиялық сипаттамасы:

Орналасу орны _____

Орман түрі және бонитет сыныбы _____

Топырақ түрі, механикалық құрамы _____

Негізгі қоректену элементтерінің құрамы және рН тұз

Қарашірік _____ % K_2O _____ мг/100 г топырақ

рН(тұз) _____ P_2O_5 _____ мг/100 г топырақ

Суда еритін тұздардың тығыз қалдығы _____ %

Топырақтың қоректену элементтерімен қамтамасыздану дәрежесі және топырақ ерітіндісінің реакциясы _____

Жерасты суларының тереңдігі _____ м.

Топырақтың орман өсіруге жарамдылығы және құнарлылығының деңгейі туралы қорытынды _____

3. Сынақ екпелерін отырғызу тәсілі: артықшылығы бар ағаштардың тұқымынан өсірілген өскіндерді (көшеттерді) отырғызу (өсімдік жасын көрсету); себу арқылы (емен, жаңғақ) _____

Учаскені дайындау агротехникасы және топырақты өңдеу _____

Отырғызу (себу) схемасы: қатардағы және қатараралықтағы арақашықтық,

1 га шаққанда отырғызу орнының саны _____

4. Тәжірибе мақсатына түпкілікті қол жеткізу үшін сынақтар ұзақтығы

--	--	--	--	--	--	--	--

7. Сынақ дақылдарына күтім жасау іс-шаралары

Жыл	Күні	Шаралардың қысқаша сипаттамасы және атаулары (топырақты күтіп баптау, күтім жасау мақсатында кесу, зиянкес. термен және аурулармен күресу және т.б)	Қарқындылығы, %	Жазбаны толтырған (лауазымы, аты-жөні, қолы)

8. С ы н а қ н ә т и ж е л е р і

Дақыл _____ жыл

Қайта. лану мөлте. гінің нөмірі	Есепке жүргізу уақыты	Артықшылығы бар ағаштың тізілім бойынша нөмірі	Орташа биіктігі, см	Орташа диаметрі, см	Сақталуы, %

Кестенің жалғасы

Сағыз өнімді. лігі мл/тәулік	Экстре. мальдык әсерге төзімді. лігі	Сүректің сапасы	Дің сапасы	Орындаушы (лауазымы, аты-жөні, қолы)

Комиссия мүшелері:

(ұйым, тегі, қолы)

(ұйым, тегі, қолы)

(ұйым, тегі, қолы)

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

7-қосымша

Қ а з а қ с т а н

Р е с п у б л и к а с ы

Облысы _____

Орман иеленуші _____

Түр атауы _____

дық-экология. лық) дақылдар	8 1 - 2 5 Г Е - 9 5 3,7	Орам нөмірі - телім нөмірі Атауы - отырғызу жылы Алқабы, га
4. Сынақ дақылдары	3 1 - 2 7 С Е - 9 9 3,7	Орам нөмірі-телім нөмірі Атауы - отырғызу жылы Алқабы, га

Е с к е р т у :

1. Бағаналар алқаптарды шектейтін сызықтардың қиылысына (бұрыштарда) орнатылады. Бағанның жазуы бар беттері учаске жаққа, ал қырлары учаскенің ортасына бағытталады
2. Жазбалар трафарет бойынша және 56-8480 ОСТ-қа сәйкес жазылуы тиіс.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

9-қосымша

**Генетикалық орман резерваттарының тізілімі
тізілімі**

республика, облыс

Тізілім бойынша резерват N	Ағаш тұқымы	Резерват ауданы, га	Орман тұқым ауданы	Генетикалық резерваттың орналасу орны		Аттес. тация. лау күні	Ескерту
				орман иеле. нуші. с і орманшылық			
1	2	3	4	5	6	7	8

Кітап жүргізуге жауапты адам:

p/c N	Тегі, аты-жөні	Лауазымы	Жауапты адамның кітапты толтыру уақыты		Қолы
			басталуы	аяқталуы	
1	2	3	4	5	6

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

10-қосымша

_____ облысының мемлекеттік орман қоры
аумағындағы селекциялық-генетикалық объектілерді
тексеру және қабылдау-беру нәтижелерінің
актісі

_____ бұйрығын орындау үшін (уәкілетті органның атауы)

_____

_____

кұрамындағы комиссия (комиссия мүшелерінің Т.А.Ж., лауазымы) орман иеленуші (орман пайдаланушы) өкілінің қатысуымен аттестациялау (есептен шығару, түгендеу және басқа) мақсатымен селекциялық-генетикалық мақсаттағы объектілерді тексерді.

Тексеру нәтижесінде мыналар анықталды: _____

_____

Объектілердің нысаналы мақсаттарын ескере отырып, олар аттестациядан өткізілетін (нормативтік-әдістемелік құжаттардың, ССТ-лардың, жобалардың және басқалардың талаптары) бойынша себептер баяндалады, жарамсыз деп табылады, есептен шығарылады және басқа да себептер көрсетіледі. Бұл орайда әрбір объектінің көлемі немесе олардың саны (ағаштар үшін), түрлік атауы, орманшылығы, орамы, т е л і м і а т а л а д ы .

Объектінің жай-күйін жақсарту немесе оны қайта жаңарту мақсатында белгілі бір орман шаруашылығы және өзге де іс-шараларды жүргізу қажет болған жағдайда олардың тізбесін келтіреді.

_____

Комиссия тізбеге сәйкес бөлінген, құрылған, қалыптасқан объектілерді аттестациялауға және оларды нысаналы мақсаты бойынша қорғау және пайдалану үшін орман иеленушіге (орман пайдаланушыға) беруге болады деп есептейді.

Аттестацияланбаған объектілер қабылдауға-беруге жатпайды.

Аттестацияланған және орман иеленушіге (орман пайдаланушыға) берілетін объектілердің тізбесі

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____ және т.б.

Комиссия мүшелерінің қолы:

(т.а.ж. қолы)

(т . а . ж . қ о л ы)

(т.а.ж. қолы)

Аттестацияланған объектілерді тапсырдым
(объектілерді анықтауды және
құруды жүзеге асырған ұйымның
өкілі) _____

М.О.

Аттестацияланған объектілерді қабылдап алдым
(орман иеленушінің, орман
пайдаланушының өкілі) _____

М.О.

" ____ " _____ 200 ж.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

11-қосымша

Артықшылығы бар ағаштардың мемлекеттік тізілімі

(облысы) _____

(ағаш тұқымының түрлік атауы)

Тізілім ағаштың нөмірі	бойынша реттік	Ағаштың орналасу орны			Орман иеленуші бойынша ағаш нөмірі
		орман иеленушісі, орманшылық	орам нөмірі	телім нөмірі	
1		2	3	4	5

кестенің жалғасы

Ағаштың негізгі таксациялық сипаттамасы				Ескерту
жасы, жыл	Екпелердің орташа көрсет. кішінен биіктігі, м/%	Екпелердің орташа көрсет кішінен диаметрі, см/%	Бұтақсыз бөлігі, дің биіктігінен м/%	
6	7	8	9	10

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы

объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

12-қосымша

бойынша _____

(облыс)

(селекциялық-генетикалық объектінің атауы)

ЖИЫНТЫҚ ВЕДОМОСТЬ

р/с №	Орман иеленуші	Өткен түгендеудің мәліметтері га/дана	200 ж. мәліметтері га/дана	тұқым атауы
1	2	3	4	5
1.				
2.				
3.				
	Облыс бойынша жиыны:			
	оның ішінде:			
	тұқымдар бойынша:			

кестенің жалғасы

Объектінің орналасу орны			Ескерту (қалған объектілерге ұсынылған іс-шаралар), есептен шығару себептері
орманшылық	орам	телім	
6	7	8	9

Мамандандырылған ұйымның басшысы _____
(тегі, аты-жөні, қолы)

Аумақтық органның басшысы _____
(тегі, аты-жөні, қолы)

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде
селекциялық-генетикалық мақсаттағы
объектілерді анықтау, құру, аттестациялау
және есепке алу ережесіне

13-қосымша

**200_жылғы түгендеудің қорытындылары бойынша
Қазақстан Республикасындағы селекциялық-генетикалық
объектілердің жиынтық ведомосы**

Тұқым	Артықшылығы бар ағаштар, дана	Генетикалық орман резер. ваттары, га	География. лық дақыл. дар, га

1	2	3	4
Барлығы			
Оның ішінде			
Шырша			
Қарағай			
Сексеуіл және басқалар			
Республика бойынша барлығы			
оның ішінде			
Шырша			
Қарағай			
Сексеуіл және басқалар			

кестенің жалғасы

Артықшылығы бар ағаштар клондарының мұрағаттары, га	Таралымдардың сынақ дақылдары, га	Артықшылығы бар ағаштардың сынақ дақылдары, га	Будандардың сынақ дақылдары, га	Басқа объектілер, га
5	6	7	8	9

Мамандырылған ұйымның басшысы _____
(тегі, аты-жөні, қолы)

* - белгіленген мерзімде уәкілетті органға жіберіледі